

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

II. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Köszöntő

2008. október 9.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Törökország: miért kérdés a kurdkérdés, avagy a török-kurd ellentét háttere.....	2
Nyolc év a Koszovó konfliktus történetéből.....	8
Egy törvénytelen gyermek tartása iránti per délszláv vonatkozásai.....	18
Hírek	23
Konferenciák	25
Filmajánló.....	26

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Pap Norbert (elnök)

Dr. Hajdú Zoltán

Dr. N. Rózsa Erzsébet

Dr. Hóvári János

Dr. Gábli Cecília

Reményi Péter

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószerkesztő:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

Törökország: miért kérdés a kurdkérdés, avagy a török – kurd ellentét háttere

Ruff Róbert¹ – Vati Tamás²

Az etnikai alapon kivívott Törökországban de facto a kurdok váltak az egyetlen kisebbséggé, ezáltal olyan tényezővé, mely potenciálisan veszélyeztetheti az új nemzetállam létét. A kurd, csupán egyike volt a muszlim (szunnita) közösségeknek a multietnikus Birodalmon belül. A kurdkérdés egy komplex, érzékeny és mindenképpen politikai kérdés, melyhez a történelmi előzmények megértése nélkülözhetetlen.

1. A kurdokról

A kurd nép a világ egyik legnagyobb saját állam nélküli kisebbsége, és egyben a Közel-Kelet negyedik legnagyobb etnikuma az arab, a török és a perzsa után. A kurdok Törökország, Irak, Irán és Szíria területén élnek (1. ábra). Számukat meghatározni meglehetősen problematikus. Egyrészt nem állnak rendelkezésre pontos népszámlálási adatok, csupán becslések, másrészt az említett országok nem ismerik el a határaikon belül élő etnikai, nyelvi és vallási kisebbségek többségét. Léteznek olyan "elképzelések"³, melyek 13 millió, de vannak olyanok is, melyek 25-30 millió kurdról beszélnek⁴. A kurdok eredetéről több, egymástól eltérő tudományos elmélet látott napvilágot. A vélemények élesen eltérnek, egyetértés a kérdésben máig nem alakult ki. Egyesek a kurdot a sémi nyelvekkel rokonítják, kurd-szír kapcsolatot előtérbe állítva (J. D. Michaelis). Mások azt az álláspontot vallják, hogy az ősi perzsák vagy a törökök egyik leágazását képezik. A legnépszerűbb nézet szerint a kurdok valószínűleg a médek leszármazottai (M. Garzoni, V. Miszorszkij). Az is vitatott, hogy a ma élő kurdok egy egységes nép erősen eltérő életmódú csoportjainak ötvözetéből jöttek létre, vagy több etnikum hosszú idő alatt bekövetkezett összeolvadásából. A kurd, nyelvi szempontból, az indoeurópai nyelvcsalád iráni ágába tartozik.⁵ Vallásukat tekintve muszlimok és döntő többségben szunniták.⁶

¹ A bolyi Montenuovo Nándor Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium mentortanára.

² PTE TTK, Földtudományok Doktori Iskola, harmadéves PhD hallgató.

³ Török álláspont a kurdok számát illetően.

⁴ A források többsége, így a független becslések is a második adathoz közeli számot tartják reálisabbnak. Törökországban élnek legnagyobb számban, nagyjából a kurdok 2/5-e.

⁵ A kurd nyelvnek számos dialektusa és aldialektusa létezik. A legelterjedtebb a kurmanji, amelyet török Kurdisztánban és a posztszovjet köztársaságokban használnak. A sorani változatot leginkább Irakban használják. Az iráni kurdok több dialektust (egyesek szerint nyelvet) használnak, ilyen a kermanshahi, a guráni és a leki. Vitás a török területek központi részén beszélt zaza, amelyet önálló nyelvnek tartanak, mivel élesen eltér a többi kurd dialektustól.

⁶ Némi különbség mutatkozik azonban köztük, mivel a szunnita kurdok eltérően a szunnita törököktől nem a hanafita, hanem általában a sáfíita jogi iskolát ismerik el.

2. Egy „álmom állam”: Kurdisztán

A Közel-Kelet kurdok által lakott egybefüggő területét leggyakrabban Kurdisztán névvel illetik. Noha a szó használata meglehetősen elterjedt, pontos határaitól és eredetéről messze nincs egyetértés. Az első általánosan elismert időpont amikor a Kurdisztán kifejezés megjelenik, a 12. század közepére tehető. Ekkor Szandzsar szeldzsuk szultán Bahr központtal szervezett meg egy Kurdisztán nevű tartományt. Ez a kiterjedt terület 16 kantonból állt és Azerbajdzsántól Lurisztánig, a Zagrosz-hegységtől a Záb folyóig terjedt. Ez a képződmény a kurdok által lakott mai térségnek csupán egy keleti darabját foglalja magába Irán területén.

A kurdok „országát” a történelem folyamán mindig nagy birodalmak vették körül: a Perzsa, a Bizánci, a Római, az Omajjádi, az Abbászida, a perzsa Szafavida és az Oszmán Birodalom. Minden esetben a kurd területek álltak az adott állam szélén, és alkották az adott birodalom perifériás határvidékét.

A mai Kurdisztánnak nevezett terület legalább négy ország területére – Törökország, Irán, Irak és Szíria – terjed ki, és több mint 400 ezer km²-en terül el. Legnagyobb egysége Törökország keleti tartományait képezi az Anatóliai-magasföld keleti részén, nagyjából a Tahtalı-hegységtől keletre és az Araszi-hegységtől délre fekvő területen, egészen az iráni és szír határig. Iránban a kurdok az ország nyugati határai mentén, körülbelül 100-200 km széles sávban, a Zagrosz-hegyvidéktől északnyugat felé élnek. Irakban a Kirkuktól és Moszultól északra fekvő hegyvidék a kurdok lakta térség, ahogyan Szíria kb. 50 km széles északi határsávja is. Kurd nacionalisták szerint Kurdisztán szerves része a mai Örményország kurdok által lakott része is.

1. ábra: Kurdisztán

(Forrás: <http://www.kokhavivpublications.com/help/maps/>)

A kurdok által lakott területek első pillantásra szegénynek tűnnek, azonban számos fontos természeti kincset rejtenek, és stratégiaileg is fontosak. A legértékesebbnek Török-Kurdisztán tekinthető. Ez a terület rejtje Törökország teljes kőolajkészletét, illetve jelentős króm-, réz- és vasérclelőhelyek is vannak itt. A térség legfontosabb természeti kincse a víz. A Torosz-hegységből (itt található a Tigris és az Eufrátesz forrásvidéke) útnak induló folyók, patakok, nem csak a helyiek ivó-, öntözővíz és villamos-energia ellátásában játszanak fontos szerepet, hanem meghatározzák Szíria és Irak vízellátását is. Ez fontos stratégiai fegyver Törökország kezében.

Az önálló Kurdisztán létrejötte először csak az I. világháború után tűnt lehetségesnek.⁷ Ekkor Franciaország és Nagy-Britannia a felbomló Oszmán Birodalom egy részén független kurd állam létrehozását tervezte, azonban a három évvel későbbi lausanne-i békeszerződésben visszaléptek az eredeti tervektől, és a területet inkább Törökország, Irak és Szíria között osztották fel. A II. világháború után 1946 januárjában iráni területen, szovjet segítséggel már létrejött egy kurd állam, az ún. Máhábád Köztársaság (szovjet bábkormány, ami azért jött létre, hogy szovjet legyen), mely esély volt egy saját ország létrehozására. Azonban ezt a „demokratikus” mozgalmat az iráni hatalom gyorsan vérbe fojtotta a szovjetek visszavonulása után. Azóta Kurdisztán, mint állam, csak álom a kurdok számára.

3. A kurdkérdés történeti háttere

Paul White, a török–kurd problematika szakaszolására a következő sematikus időrendi tipológiát állította fel:

- 1514–1879: ez az időszak a Szelim–Idrisz-szerződéstől⁸, azaz a kurdlakta területek első feldarabolódásától az Ubaidallah sejk nevéhez köthető mozgalomig tart
- 1879 – 1908: az Obejdullah sejk mozgalom leverésétől az Ifjútörök forradalom közötti időintervallum
- 1908 – 1925: az Ifjútörök forradalom és a Szaid sejk-féle ellenállás közötti időtartam
- 1925 – 1938: a dersimi (a város neve 1936-tól Tunceli) felkelésig tartó időszak
- 1938 – 1965: a kurdok modern nemzeti mozgalmának kialakulásig tartó szakasz
- 1965 – napjainkig: a kurdok modern nemzeti mozgalmá

Az 1514-es csaldiráni ütközet után – mely a Szafavida- és az Oszmán Birodalom között zajlott le – először történt meg a történelem során, hogy a kurd területeket két birodalom között osztották fel. A csata következményeként a kurd fejedelemségek többsége az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került. Kötelezettségük a háborúkban való részvétel

---

⁷ 1920. augusztus 10-én a sèvres-i békeszerződésben a győztes hatalmak a kurdkérdést egy önálló kurd állam lehetőségével megvitatták:

62. cikkely:

„Egy Konstantinápolyban székelő, három tagból álló bizottság, amelynek tagjait a brit, a francia és az olasz kormány nevezi ki, a jelen szerződés hatályba lépésétől számított hat hónapon belül tervezetet dolgoz ki a túlnyomórészt kurdok lakta területek helyi autonómiájáról...”

64. cikkely:

„ha a Tanács úgy ítéli meg, hogy ez a nép alkalmas arra, hogy függetlenné váljon, s ezért javasolja számukra a függetlenség megadását, ez esetben Törökországnak el kell fogadnia a javaslatot, és le kell mondania a nevezett területekre vonatkozó jogairól és jogcíméről.”

⁸ I. Szelim szultán és Idrisz Bitlisi kurd vezető között megkötött szerződés.

és a határok védelme volt.

Bár az oszmánok a 17. század közepétől fokozatosan megvonták a kurd területek privilégiumait, mégis azt mondhatjuk, hogy a kurdok autonóm státusza a 19. század elejéig tartott. Az 1800-as években egyre feszültebbé vált a politikai kapcsolat az oszmán-kurd relációban. Ez a következő tényezőkre vezethető vissza:

- a központi igazgatás hiánya,
- az újoncoszások elmaradása,
- az oszmán-orosz háborúk (1828-1829., 1853-1858., 1877-1878.) összecsapásai – azok minden lehetséges hátrányával – kurdlakta területeken zajlottak.

Mindezek következményeként számos felkelés tört ki az oszmán központi hatalom ellenében, a kurd nemzeti öntudat éledezni kezdett. Az első komolyabb próbálkozások az önállóság megvalósítására a 19. század első felében történtek. Azonban mind a soráni kurd fejedelemség emírje, Mohammed Kore, mind a botáni fejedelemség vezére, Badir Khan vezette harcok sikertelenül végződtek. Ahogy Majid Deiry fogalmazott, ezek a próbálkozások eleve kudarcra ítéltettek: "a két fél közötti erőegyenlőtlenség és a térség politikai képlete miatt, de nem utolsósorban a zavaros belső politikai, társadalmi és vallási helyzetének köszönhetően egyik mozgalomnak sem sikerült minimális eredményt is elérnie."

1880–82 között Obejdullah Nahri sejk vezetésével a kurdok az oszmánok és a perzsák ellen egyszerre indítottak forradalmat. A siker érdekében az oroszoktól is próbáltak támogatást szerezni, azonban a kurdoknak – mint olyan sokszor a történelem folyamán – most sem volt szerencsájük. Időközben kitört a harmadik oszmán-orosz háború. Az oroszok a muzulmánellenes keresztényeket, az örményeket és az asszír keresztényeket támogatták, ami iszlám-keresztény ellentétkehez vezetett. 1880-ban a kurd törzsek csatlakoztak az oroszok elleni harcokhoz, azonban a véres küzdelmeknek csak az áldozatává válhattak. A háborúban a kurd területek „elpusztultak” és az eddiginél még nagyobb éhínség sújtotta a lakosságot.

Az 1800-as évek végén európai változások hatására reformmozgalmak kezdődtek kurd körökben is. Kurd politikai szervezetek és újságok jelentek meg a 19-20. századfordulóján az Oszmán Birodalomban.⁹

Az első világháborút követően Musztafa Kemál pasa vezetésével az Oszmán Birodalom romjain egy új, szekuláris alapokon nyugvó államalakulat jött létre. A csalódásként megélt sèvres-i békeszerződés, a háborúk eredményezte elszegényedés, a központi politika döntései (túlzottan szigorú irányítás, a férfiak egyre nagyobb arányú besorozása oszmán csapatokba) tovább növelték a feszültséget a két fél között. 1924 szeptemberében kezdetét vette egy, a Szaid sejk nevéhez köthető általános mozgalom. Elsődleges célja az iszlám szent törvényének helyreállítása és Kurdisztán létrehozása volt.¹⁰ A próbálkozást rövid idő alatt visszazorította a török kormány.

A Dersim vidékén élő alevita kurd törzsek ezek után sem mondtak le az autonóm Kurdisztán létrehozásáról. A Szejit Riza vezette mozgalom – az 1930-as években – komoly nehézségeket okozott a török politikai vezetésnek. A kurdok ezen függetlenségi

⁹ A politikai pártok elődjének tekinthető szerveződések, mint a Kurd Fellendülés és Haladás Társasága, a Kurd Nevelési Társaság és a Híva (Remény) is ekkor jött létre. Olyan, a függetlenségi politikával foglalkozó kurd újságok megjelenése, mint a Kurdisztán, vagy a Kurd Nap című folyóirat is az időszak terméke.

¹⁰ Tökéletesen jellemezte/jellemzi a kurdok helyzetét, hogy Szaid sejket egy a köztársasághoz hű kurd csoport juttatta a törökök kezére.

törekvésére a tunceli törvény, egy közigazgatási reform volt a válasz. Létrehozták Tunceli tartományt és stratégiai/biztonsági célzattal megkezdték a terület fejlesztését (átfogó iparosítás, út-vasútépítés). 1937 tavaszán a dersimi törzsek erőszakkal próbálták érvényre juttatni akaratukat. A következmény: másfél évig tartó harcok, amikor is a török hadsereg „megtisztította” a tartományt. A térségben a rendkívüli állapot 1948-ig tartott. 1961-ben az új török alkotmány értelmében politikai pártok alakultak. A politikai, gazdasági és társadalmi változások eredményeként bizonyos fokú politikai szabadság jellemezte az elkövetkező éveket. Létrejötték olyan csoportok, mint a Török Munkáspárt, mely programjában kitért a kurdok önrendelkezésére.

1965-ben megalakult a Törökországi Kurdisztán Demokrata Párt, melyre az 1971-es katonai puccs súlyos csapást mért. A párt számos vezetőjét letartóztatták, meggyilkolták, sokan emigrálni kényszerültek. 1973-ban az ország megpróbált visszatérni a demokratikus intézményekhez, azonban az ekkor alakult kurd szervezetek és pártok az eddiginél sokkal radikálisabbá váltak politikailag és tetteiket illetőleg. Követeléseik nem voltak reálisak, és egyre erőszakosabb eszközökhöz nyúltak.

1978-ban Abdullah Öcalan vezetésével létrejött a Kurd Munkáspárt – a PKK, Partiya Karkaren Kurdistan – melynek fő célkitűzése a kurd nép kulturális és emberi jogainak javítása, illetve a kurdlakta területek szuverenitásának kiharcolása volt. Néhány évnyi szíriai „felkészülés” után, 1984-ben a PKK megindította máig is tartó kegyetlen harcát Kurdisztán függetlenségéért. A harcok tizenöt évig (Öcalan fogságba kerüléséig) tartottak és a legszerényebb becslések szerint is legalább 30 ezer fős emberáldozattal járt. Bár Öcalan három önkéntes fegyverszünetet is elrendelt harcosai körében, túl későn próbálta meg visszaterelni a kurdkérdést tényleges politikai keretek közé.

A 90-es évek elejétől a kurdok legálisan is igyekeztek akaratukat érvényre juttatni. Olyan pártok, mint a Népi Munkáspárt, vagy a Demokrácia Párt nyíltan szimpatizált a PKK-val (melynek jogutódja a KADEK, a KADEK-nek pedig a KONRA-GEL), így rövid úton betiltásra kerültek. Az 1994-ben alakult Népi Demokratikus Párt (HADEP) mérsékelt politikájának köszönhetően 8 évig „életben maradhatott”, és csak azután tiltották be, miután a délkelet-anatóliai tartományokban 67%-os eredményt ért el.

Az EU-csatlakozás érdekében Törökországnak lépnie kellett a kurd ügyben. A 2002-es év enyhülést hozott az ország kisebbségpolitikájában. Az anyanyelvhasználat, az anyanyelven történő alapfokú oktatás és a médiában (az állami TV-adó heti 2-3 órában sugározhat kurd nyelvű műsort) való kisebbségi nyelvhasználat is lehetővé vált, és elvben nem tiltják a kurd nyelvű könyvek kiadását sem. Bár a kurdok bizonyos kulturális jogokat kaptak, az önrendelkezésig számos lépést kell megtenniük. A török politika álláspontja az, hogy egy autonóm Kurdisztán veszélybe sodorná a nemzetállam jövőjét.

4. Összegzés

Komoly problémát jelent, hogy a kurd kisebbségnek nincs és soha nem is volt egységes álláspontja az őket érintő kérdésekben, és a kezdetektől fogva mindkét fél részéről a problémákra adott válasz leginkább az erőszakban testesül meg. Napjainkra a PKK-ból keményvonalas, radikális csoportosulások (PJAK, Kurdisztáni Szabadság Sóllymai stb) szakadtak ki, melyek továbbra is az agresszív, erőszakos, fegyveres politizálást tartják célravezetőnek. A másik fél továbbra is az asszimilációt preferálná, ha nem lenne külső,

kényszerítő erő (EU). Az elmúlt közel 500 év történéseit látva egy dolog kijelenthető: a török-kurd kérdés kapcsán semmi biztosat sem tudunk mondani a jövőre vonatkozóan.

Irodalom:

- ARAS, B. (2004): Turkey and Greater Middle East. TASAM, Istanbul, pp. 69-74, 93-96.
- BARKEY, H. J. – FULLER, G. E. (1998): Turkey's kurdish question. Rowmann & Littlefield publishers. INC. New York, 238 p.
- DEIARY, M. (2003): A kurdok eredettörténetéről a nemzeti elismerésig. In: Korunk, 2003/11. pp 7-29.
- FLESCH I. (2004): Atatürk és kora. Corvina, Bp., pp. 294-302.
- KICSI V. – N. RÓZSA E. (2005): A török identitás néhány aspektusa és hatása Ankara külpolitikájára. In: N. RÓZSA E. (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában. Teleki László Alapítvány, Bp., pp. 147-183.
- KIRIŞCI, K. – WINROW, G. M. (1997): The Kurdish question and Turkey : an example of a trans-state ethnic conflict. Frank Cass, London, 237 p.
- M. CSÁSZÁR Zs. – VATI T. (2008): Abdullah "Apo" Öcalan, a "szabadságharcos" terrorista. In: Mediterrán Világ (megjelenés alatt)
- TASPINAR, O. (2005): Kurdish nationalism and political Islam in Turkey : Kemalist identity in transition. Routledge, New York, 277 p.
- WHITE, P. (2000): Primitive rebels or revolutionary modernizers? The Kurdish national movement in Turkey. Zed Books, London, 258. p.